

«Նոր
Կրթություն» ՀԿ

Ժամանակի

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ
ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ Էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում

Առարկան՝ Հայոց լեզու և գրականություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Սոնա Ալիխանյան

Ուսումնական հաստատություն՝ ՀՀ Լոռու մարզի Հաղպատի միջնակարգ դպրոց

Երևան 2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ..... 3

ԳԼՈՒԽ 1

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄՈՏԻՎԸ «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ» ՎԻՊԵՐԳՈՒՄ.....5

ԳԼՈՒԽ 2

«ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐ» ԷՊՈՍԻ ԴԱՍԱՎԱՆԴՈՒՄԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

ՈՐՊԵՍ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑ.....10

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....13

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ14

Քաջերի սերունդները քաջեր են...

Մ. Խորենացի

Թեմայի մասին ընդհանրական տեղեկություն:

Իմ հետազոտական աշխատանքի թեման հայրենասիրության սերմանումն է էպոսի ուսումնասիրման ընթացքում; Հայրենասիրությունը իբրև արժեք սերմանվում է դեռևս վաղ մանկությունից: Հայ ժողովրդական բանահյուսության գոհարներից են օրորոցային երգերը, որոնցից շատերում մայրը երեխային քնեցնելուն զուգահեռ նրան սովորեցնում է սիրել հայրենիքը: Առհասարակ գրականության գերակշռող թեման հայրենիքն ու հայրենասիրությունն է: Մենք հայկյան սերունդն ենք, Հայկից ժառանգել ենք ազատ ոգի և ազատ ապրելու ձգտում այն կենսատարածքում, որտեղ ապրել, արարել և որն իրենց արյան գնով պահել են մեր նախնիները: Հայրենասիրությունն ու ազատ ապրելու ձգտումը յուրաքանչյուր իսկական հայի արյան մեջ է, նրա էությունն է ու երազանքը:

Աշխարհի յուրաքանչյուր էպոսում այն ստեղծող ժողովուրդը մարմնավորել է իր երազանքները: Բացառություն չէ և հայկական էպոսը: Իբրև ազատություն սիրող հայրենասեր ժողովուրդ՝ հայը << Սասնա ծռեր >> էպոսում թևեր տվեց իր երազանքներին՝ ստեղծելով հայրենասեր, ազատասեր, ժողովրդասեր, շինարար, հարգալից ու խենթ երազող կերպարներ:

Էպոսը մնում է նույնը, փոխվում են ժամանակները, փոխվում են սերունդները: Ուսուցիչը պարտավոր է լինել կառուցողական, փոփոխել մեթոդաբանությունը, որպեսզի նոր ժամանակների մարտահրավերներին դիմակայուն շրջանավարտ պատրաստի:

Թեմայի արդիականությունը:

Այսօրվա աշակերտին հայրենասիրության օրինակներ ցույց տալու համար, ցավոք, պետք չէ հասնել դարերի խորքը: Ամեն մեկը հանուն հայրենիքի անձնագոհության օրինակ ունի իր կողքին՝ հարևան-բարեկամների, ծանոթ-ընկերների շրջանում: Եվ բոլորովին դժվար չի լինի ուսուցչի համար հարյուրավոր թելերով կապել էպոսի գաղափարը, հերոսների մտահոգություններն ու ոգևորությունները այսօրվա հայ մարդու հետ: Աշակերտներն իրենք բազում աղերսներ կգտնեն էպոսում հայ ժողովրդի առաջ ծառացած խնդիրների և այսօրվա հայի խնդիրների միջև: Նրանք իրենց և իրենց շրջապատողների մեջ հեշտությամբ կգտնեն Դավիթին, Մհերին, Խանդութին ու Ծովինարին, ինչու չէ՝ նաև Մելիքին, Իսմիլ Խաթունին, Վերգոյին և մյուս բոլոր կերպարներին: Տարիներ առաջ ես միշտ հարցնում էի շակերտներին, թե նրանք ինչպես են պատկերացնում հայրենասիրությունը և ինչի են պատրաստ հանուն հայրենիքի: Այժմ չեմ կարողանում այդ հարցը տալ, խուսափում եմ նրանց պատասխանից;

Հայրենասիրությունը բացարձակ արժեք է և արդիական է բոլոր ժամանակներում:

Նպատակն ու խնդիրները:

Հետազոտական աշխատանքի նպատակն է բացահայտել թեմայի դասավանդման ընթացքում աշակերտներին ներկայացվող պահանջների փունջը, նրանից ակնկալվող վերջնարդյունքերը և այդ վերջնարդյունքներին հասնելու ուղին:

Հետազոտության խնդիրները՝

1. թեմային վերաբերող գիտաուսումնական գրականությունը ուսումնասիրում
2. Բացահայտել, թե ինչպե՞ս է արտահայտվում հայրենասիրության մոտիվը էպոսում
3. Ներկայացնել << Մասնա ծռեր >> էպոսի դասավանդումը՝ որպես արժեհմակարգի ձևվորման միջոց, դիտարկել նպատակահարմար մեթոդաբանության

Մեթոդաբանությունը:

Ստեղծագործական նյութի քննությունը կատարված է հայ գրականագետների՝ հայկական ժողովրդական էպոսի առանձնահատկություններին նվիրված հետազոտությունների հայեցկետից: Օգտագործել եմ սուբյեկտիվ մոտեցումներ և արդի մանկավարժության մեջ ընդունված ու կիրառելի մեթոդներ:

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄՈՏԻՎԸ «ՄԱՍՆԱ ԾՈՒԵՐ» ՎԻՊԵՐԳՈՒՄ

Այսօր համաշխարհային կրթական համակարգի գերխնդիրն է կարողունակություններով օժտված շրջանավարտներ ունենալը, ովքեր տվյալ երկրի ներկան ու ապագան կերտելիս հստակ կիմանան իրենց անելիքները, կալանավորեն հաջորդ քայլը, կկիրառեն ունեցած գիտելիքները, կլինեն դիմակայուն, ստեղծագործ, նորարար:

Մեզ համար ևս այլևս պարզ է, որ կրթական համակարգում փոփոխությունները անհրաժեշտ են, քանի որ մինչև հիմա ինչ-որ բան պակասում էր: Եվ ես, իբրև կրթական նախկին համակարգի շրջանավարտ և երկար տարիների փորձով դասավանդող, վստահ կարող եմ ասել, որ պակասում էր ստացած գիտելիքը տեղայնացնելու կարողությունը, սեփական դիրքորոշումը արտահայտելու նույնիսկ համարձակությունը:

Գաղտնիք չէ, որ գրականության դասաժամերն առավել հնարավորություն ունեն ձևավորել և զարգացնել անհատի արժեքային համակարգը, որի առանցքային տարրերից է հայրենասիրությունը: Հայրենիքին ու հայրենասիրությանը աղերսվում ենք տարբեր գրողներ ու տարբեր ստեղծագործություններ ուսումնասիրելիս, որոնք մի-մի գոհարներ են, բայց որոնցից յուրաքանչյուրը մի ինչ-որ թելով կապված է ժողովրդի՝ դարերով իմաստնացած մտքի հետ:

Հայ ժողովրդական մտքի, ստեղծագործ մտքի թռիչքը թերևս << Մասնա ծոեր >> էպոսն է: Էպոսն իր հիմնական բովանդակությամբ արտացոլում է Հայաստանում մոտ 250 տարի տևած արաբական լուծը: Էպոսի ընդգրկված ժամանակահատվածը VIII-X դարերն են: Սակայն էպոսի պատումների ստեղծումը կապվում է ավելի ուշ ժամանակների հետ¹: Վիպերգի հիմքում ընկած են բազմաքանակ ապստամբություններ, որոնք հայերը մղել են արաբական խալիֆայի նվաճողական քաղաքականության դեմ: Ապստամբություններից մեկը մեզ է հասել խութեցիների ապստամբություն անունով: Խութեցիների ըմբոստացումը տեղի է ունեցել 851 թվականին Հովհանի գլխավորությամբ: Խութեցիները հաղթել են արաբներին և սպանել Յուսուֆ (Հովսեփ) ոստիկանապետին: Այդ մասին մանրամասն պատմում է Թովմա Արծրունին իր «Պատմություն Արծրունյաց տան» մատյանում :

Էպոսի առաջին գրառողը, ով նաև հայ էպոսագիտության հիմնադիրն է, Գարեգին Սրվանձտյանցը մեր ազգային վիպերգի առաջին ճյուղը կապում է նախաքրիստոնեական ժամանակների հետ: Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորը իր Ադրամելիք և Սանասար որդիներին պետք է զոհ մատուցեր կուռքերին, սրանք էլ սպանեցին իրենց հորը և փախան եկան Մասուն: Էպոսի մեջ այս դեպքերը դարերի հեռավոր արձագանքով հասել են մինչև

XIX դարի վերջը և XX դարի սկիզբը՝

մինչև էպոսի գրառումները: Էպոսն առաջին անգամ գրառել է հայ բանագիտության մեծ երախտավոր Գարեգին Սրվանձտյանցը: Նա լսել էր մեր ազգային վիպերգի գոյության մասին և երեք տարի եռանդագին որոնում էր, մինչև գտավ առաջին ասացողին՝ Մշո դաշտի Առնիստ գյուղի բնակիչ Կրպոյին, ով պատմել է մեր վիպերգը՝ խոստովանելով, որ իր պատմածը թերի է, իր վարպետը ավելի երկար էր պատմում, և նրա ասքը շտ ստեղծում ընդհատվում էր երգերով:

¹ Գ. Սրվանձտյանց, Երկեր, հ. 1, Երևան, 1978, էջ 86

Գարեգին Սրվանձոյանցը իր գրառած պատումին կցել է բանասիրական բացատրություններ, պատմական ճշգրտումներ, դավանաբանական մեկնություններ, որոնք ընդունվեցին հետագա էպոսագետների կողմից:

Գարեգին Սրվանձոյանցը էպոսին կցված բառաջաբանում ցավով խոսում է նաև իր ժամանակներում նման գործերի նկատմամբ եղած անտարբերության մասին, նա մտավածություն ունի , թե «Գրոց եւ բրոց» գրքուկը ու իր անձը կունենան արհամարհողներ, սակայն իրեն քաջալերված կհամարի, եթե համբանքով գեթ քան հոգի հավանեն իր գործը, և կշարունակի բանագիտական իր գործունեությունը՝ խրախույս կարդալով ուրիշներին, որ հետևել իրեն, աշխատասիրություն ձեռք բերեն և հրատարակեն նման գրվածքներ:

Հաղթեց բանագետի համառ կամքը, և նրա լուսավոր ճանապարհով ընթացանոր բանահավաքներ և էպոսագետներ: Դրնցից են Մանուկ Աբեղյանը, Երվանդ Լալայանը, Սարգիս Հայկունին, Կարո Մելիք-Օհանջանյանը, Սարգիս Հարությունյանը և ուրիշներ: «Սասունցի Դավիթ» էպոսի առաջին գրառումը լույս է տեսել 1874-ին «Գրոց եւ Բրոց, Սասունցի Դավիթ և Մհեր» խորագրով:

1939 թվականին հրատարակվում է «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագիրը(կազմողներ՝ Մ. Աբեղյան, Գ. Աբով, Ա. Ղանալանյան), և Խորհրդային Միության մեջ մեծ հանդիսավորությամբ նշվում է հայ ժողովրդական հերոսական էպոսի 1000-ամյա հոբելյանը: Համահավաք բնագրի առաջաբանը գրել է նշանավոր հայագետ Հովսեփ Օրբելին:

«Սասնա ծռեր» վիպերգն իր մեջ պարունակում է հայ ժողովրդի ազգային երազանքները: Էպոսը՝ որպես գրական տեսակ, աչքի է ընկնում իր խոր պատմականությամբ և շեշտված ազգային բովանդակությամբ: Ամեն ժողովրդի էպոս տվյալ ազգի անձնագիրն է, նրանով նա իրավունք ունի ներկայանալու աշխարհին: Մեր էպոսը խորապես ազգային է , նրանում երևում են մեր ազգային բնավորության հիմնական գծերը: Մեր էպոսում սկզբից մինչև վերջ կարմիր թելի նման անցնում է հայրենասիրության գաղափարը; Այն առավել բարձր է գաղափար լինելուց : Հայրենասիրությունը էպոսի գաղափարակիր հերոսների ,այն է՝ հայ ժողովրդի էությունն է, նրա գոյության հիմնական կովանը, լինելիության միակ երաշխիքը: Ուսուցչի գերնպատակը պիտի լինի այս պարզ ճշմարտությունը աշակերտին հասցնելը, նրա գիտակցության մեջ սերմանելը կամ զարգացնելը: Հաջողված է այն ուսուցիչը, ում աշակերտները կկարողանան սեփական դիրքորոշումը արտահայտել հայրենիքի ու հայրենասիրության վերաբերյալ, կկարողանան իրենց մեջ ու շրջապատում տեսնել Դավթին ու մյուս հերոսներին, հայրենիքը կհամարեն բացարձակ արժեք:

Հայրենասիրության առաջին օրինակը ցուցադրում է էպոսի դյուցազունների մայրը՝ Ծովինարը, որը Հայոց Գագիկ թագավորի դուստրն է: Արաբական խալիֆը հարկի դիմաց

պահանջում է Ծովինարին: Գագիկ թագավորը սարսափում է այդ մտքից, որովհետև արաբական խալիֆը քրիստոնյա չէր: Սկսում են քննարկել տարակարծությունները, որովհետև մերժման դեպքում խալիֆը սպառնում է ավերել Հայոց աշխարհը: Այստեղ հարկ է , որ աշակերտներն իրենք առաջարկեն իրենց լուծումները, թե ինչպես կվարվի Ծովինարը; Ապա փորձեն պատասխանել, թե ինչպես կվարվեին իրենք : Սրանից հետո կանդրադառնանք: Ծովինարի անձնագոհությանը. նա բացատրում է իր անձնագոհության կարևորությունը և համոզում է հորը.

Որ ես էն կռապաշտ թագավոր
չառնեմ, Ջամեն տի սպանի իմ
պատճառով, Ադեկն էն է, ես էրթամ,

Ուրիշ մարդու թող բան չլինի:

Հայրենասիրական այս արմատից են ծնվում Սասնա դյուցազունները և իրենց գործերով ապացուցում անսահման նվիրվածությունը հայրենի հողի և նրա սրբությունների նկատմամբ: Էպոսի բոլոր ճյուղերի հանգուցակետը երրորդն է՝ Սասունցի Դավթի ճյուղը, և, իհարկե, ամենահայրենասիրականը: Դավթին ոչ միայն հաջողվում է ազատել հարկերից Սասունը՝ Հայաստանը, այլև դուրս քշել օտար զավթիչներին իր հողից:

Հարկ է քննարկել , թե ինչում է կայանում հայրենասիրությունը և արդյո՞ք այն միայն հայրենիքը զավթիչներից զենքով պաշտպանելն է: Պետք է քննարկումները կառուցել այնպես , որ աշակերտները իրենք հանգեն այն մտքին, որ հայրենիքը սիրում են նաև աշխատելով, կառուցելով, շենացնելով:

Մեր ազգային վիպերգը փառաբանում է աշխատանքը, աշխատավոր մարդուն: Էպոսի գլխավոր հերոսները միշտ օգնում են գյուղացիներին, բոլոր խեղճ մարդկանց: Իրենց բերդը կառուցելուց առաջ Սանասարը և Բաղդասարը նախ տներ են կառուցում հասարակ մարդկանց համար.

- Առաջ շինենք զեղոնց տներ, Ու նոր շինենք
զմեր բերդ.

Իրենց կառուցած հզոր բերդի անունն էլ Սանասարը և Բաղդասարը դնում են՝ ըստ մի ծեր պապիկի բնորոշման՝ Սասուն: Այսինքն, նրանք հարգանք ու պատկառանք են տածում հասակավորների նկատմամբ, արժևորում են տարիների փորձը: Սանասարն ու Բաղդասարը Հայոց Գագիկ թագավորի թոռներն էին, սակայն իրենց վարքագծով նրանք տարբերակում չեն դնում տոհմիկ արքայազնի և հասարակ ու պարզ մարդկանց միջև, շարունակ մտածում են ուրիշների մասին, պարզևում նրանց իրենց հոգատարությունն ու ջերմությունը: Վարքագծի յուրաքանչյուր նոր դրսևորման քննարկման ժամանակ կարելի է գուցահեռ անցկացնել աշակերտների պատկերացումների , դիրքորոշման հետ:

«Սասնա ծռեր» վիպերգում դյուցազունները պայքարում են ոչ միայն արտաքին նվաճողների դեմ, այլև հանուն երկրի ներքին կյանքի արդարության: Նրանք չեն

հանդուրժում գերհարուստ վիշապներին և դներին, խլում են հարստությունը նրանցից և հալալ ձևով բաժանում հողի աշխատավորներին:

Երկրորդ ճյուղի գլխավոր հերոսը՝ Մհերը սպանում է Սասուն եկող հացի ճանապարհը փակող առյուծին և կոչվում է Առյուծաձև Մհեր, այսինքն՝ առյուծ պատռող Մհեր:

Մեր էպոսում կա մի խորհրդանշական իմաստ պարունակող դրվագ: Դավիթը վերաշինում է իր հոր Մարութա վանքը, սակայն վանքի կառույցը շարունակ քանդվում է: Գիշերը երագում Դավթին երևում է Աստվածածինը և պատվիրում վանքիպատի մեջ դնել Դավթի սուրը: Այդպես էլ անում են, և վանքը մնում է կանգուն: Վիպերգի այս դրվագում իմաստավորված է հայ ժողովրդի դարավոր կենսափորձը. ամեն երկրի ստեղծագործ աշխատանքը ապահովելու համար պետք է ունենալ ռազմական, ինքնապաշտպանական խիզախություն:

Մեր էպոսում կա երկրագնդի բոլոր մարդկանց ուղղված մի պատգամ, այն է,՝ սիրիր քո հայրենիքը, մի թող օտարին, որ նվաճի քո հողը, լուծ դնի քո վրա, սակայն նույնը դու երբեք մի արա, սիրիր օտարին հարևանությամբ, բարի դրացիության ազնիվ սկզբունքով¹: Այս առումով «Սասնա ծռերը» իր պատգամներով բացառիկ է աշխարհի վիպերգերի մեջ: Մարդասիրական այս պատգամները էպոսում հղվում են արաբ ծերունու և Սասունցի Դավթի փոխհարաբերությունների միջոցով:

Էպոսում հայ ժողովուրդն իր ազգային բնավորության գծերը մարմնավորել է Սասունցի Դավթի կերպարում: Բոլոր ազգերի էպոսների գլխավոր հերոսները հավաքական կերպարներ են, նրանցում խտացած են ամեն մի ազգի բնավորության լավագույն գծերը: Դավթի կյանքն էպոսում պատկերված է ծննդյան օրից մինչև մահը: Նա Սասնա դյուցազունների մեջ ամենահմայիչն է, ամենատեսանելին, ամենագեղեցիկը: Դավթի մանկությունն իր մանրամասներով շատ հետաքրքիր է: Ծնված պահից որբացած Դավիթն իր մանկությունն անց է կացնում օտարության մեջ՝ Մըսրում: Նա, սակայն, սնվում է Սասունից բերված յուղով ու մեղրով: Դավիթը հրաշապատում հեքիաթի հսկայի մնան արագ մեծանում է, հզորանում, սակայն միաժամանակ նա իսկակակն միամիտ երեխա է, որին դեռևս անձանթ են կյանքի մեծ ու մանր նենգությունները: Դավիթը Հայկի սերունդն է, նրա ազատատենչության արդյունքը: Մենք՝ հայերս, իբրև ազգ ծնվեցինք այն բանի արդյունքում, որ Հայկը չցանկացավ ապրել անազատ: Հետո մեր ողջ գոյության ընթացքում մենք պայքարեցինք այդ ազատությունը պահպանելու համար: Կողքին Դավիթը, որ հայրենասեր հայի հավաքական կերպարն է, ազատատենչ է, բռնակալին ենթարկվել չգիտի, նա չի անցնում Մսրա Մելիքի թրի տակով:

¹ Ղևոնդ, Պատմություն, Թարգմանությունը, ներածությունը և ծանոթագրությունները Արամ Տեր-Ղևոնդյանի, Երևան, 1982, էջ

Կշտով անցավ.

Ճկույթ քսվավ ի ջարդու քար՝

Քարեն կրակ էլավ:

Ժողովուրդը Դավթի մեջ շեշտել է նրա բացառիկ առաքինությունները: Դավիթն անգամ Մսրա Մելիքի նենգությունից, իրեն փոսը գցելուց հետո էլ մնում է մեծահոգի և իր առաջին զարկերը զիջում է Մսրա Մելիքի մորն ու քրոջը՝ հիշելով մանկության օրերին նրանց ինամքը իր նկատմամբ: Դավիթը սիրված անձնավորություն է, որովհետև ինքն էլ սիրում է իր հայրենակիցներին, մարդկանց: Նա գիտի հարգել մեծերին. ուշադիր լսում է արաբ ծերունու, արտատեր պառավի խորհուրդները:

Էպոսն ունի դաստիարակչական նպատակներ. այն ուզում է իր ազնվագույն երազանքներով շտկել կյանքի սովերոտ կողմերը, տարբեր ժողովուրդների միջև հաստատել բարիդրացիություն:

Էպոսի հարստությունից են կին հերոսների կերպարները: Ծովինարը՝ առաջինն այդ կերպարների մեջ, հանդես է գալիս հայրենի սրբությունների նկատմամբ իր շեշտված վերաբերմունքով: Արտասովոր կանայք են Արմաղանը, Խանդույթը, Գոհարը: Կին հերոսներից ուշագրավ է արտատեր պառավը, որն իր մեջ ամփոփում է հայ կնոջ դարավոր իմաստությունը: Նա ժողովրդի մշտարթուն ոգու կրողն է, իր ազգային հերոսին ոգևորող ժողովրդի մարդը¹: Այսպիսի կանանց համար ազգային հերոսը վերէ ամեն ինչից, նրանք ազգային հերոսներ արարողներն են՝ բոլոր ժամանակների համար:

Մեր ազգային հերոսներն ունեն ընդհանուր գծեր, սակայն նրանք խորապես անհատականացված կերպարներ են: Երբեք չի կարելի շփոթել Սանասարին Մեծ Մհերի, Դավթի և Փոքր Մհերի հետ: Նույն կերպ անհատականացված են նաև կին հերոսները:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսը մեկնաբանելիս Հ.Օրբելին «Նախաբանում» համառոտ ներկայացնում է այն երազանքները, որոնք հայ ժողովուրդը դրել է ազգային էպոսում: Էպոսի դյուցազունները մերժում են նվաճողական պատերազմահրահրողներին և նրանց ողջ պայքարը հենց նման զավթիչների դեմ է, էպոսի գլխավոր հերոսը «ջերմ ու անաղարտ սիրտ ունի», օգնում է բոլոր անպաշտպան մարդկանց ու սխրագործություններ է կատարում հանուն իր հայրենիքի ու ժողովրդի բարօրության¹:

¹ Հ. Օրբելի, Հայկական հերոսական էպոսը, Երևան, 1961, էջ 64,
ԳԼՈՒԽ 2

Կարևոր է առանձնացնել այն միջոցները, մեթոդներն ու հնարները, որոնք կիրառելի են էպոսի ուսուցման ժամանակ: Առանձին դասերին տարբեր մեթոդների կիրառմամբ ձևավորելով աշակերտների դիրքորոշումը կերպարների, իրադարձությունների վերաբերյալ, առանձնացնելով դրական ու բացասական կերպարները, բացահայտելով էպոսում թաքնված խորհրդանիշները, քայլ առ քայլ կամբողջանա նրանց արժեքային հմակարգը, և այդ արժեքային համակարգի առանցքը կազմող հայրենասիրությունը:

Ամեն ժողովրդի էպոս ամենակարևորն է ստեղծող ժողովրդի բանահյուսության գանձարանում: Այդպիսին է նաև հայ ժողովրդական հերոսական էպոս «Մասունցի Դավիթը», որին ծանոթանում են տարբեր դասարաններում: Հայ երեխան սիրով է յուրացնում մեր էպոսի խորունկ գաղափարներն ու հայրենասիրական ոգին: Ամեն ինչ կախված է դասավանդող ուսուցչի վարպետությունից: Էպոսի ուսուցումը սկսվում է ցածր դասարաններից, և դա տրամաբանական է: Մեծ մտածող, մանկավարժ և գրող Լևոն Շանթը, որը երկար տարիներ զբաղվել է մանկավարժական աշխատանքով, ապագա և գործող ուսուցիչներին հղել է 74 բազմաթիվ օգտակար պատգամներ: Ահա թե ինչ է ասում նա «Հաջորդականության ընտրությունը» հոդվածում. «Ո՛չ մեկ կարողություն, ոչ մեկ ուսում ու գիտություն ձեռք չի բերվիր մեկ անգամեն, մեկ ջանքով, այլ երկար-երկար ճիգերով, քիչ-քիչ, հետզհետե և կտոր-կտոր, և երբեք ո՛չ մեկ կարողություն, ո՛չ մեկ գիտություն վերջ ու գագաթ չունի իր զարգացման. միշտ կարելի է ավելի ու ավելի կատարելագործել. ինչ որ սովորաբար ավարտել, գագաթնակետ կամ կատարելություն կնկատենք՝ հարաբերական արտահայտություններ են միայն»¹:

Քանի որ որոշակի գիտելիքներ արդեն ունեն աշակերտները, կարելի է էպոսի ուսուցումը սկսել Մտագրոհ կամ ԳՈԻՍ մեթոդներով, որի վերջին՝ սովորեցի բաժինը կլրացնեն ավելի ուշ՝ էպոսի ուսուցման ավարտին: Այնուհետև էպոսի ուսուցման տարբեր փուլերում անհրաժեշտ է կիրառել այնպիսի մեթոդներ ու հնարներ, որոնք անհատական կամ խմբային ուսումնասիրություններ լինեն և էպոսի կերպարներն ու ասելիքը վերհանելուն զուգահեռ ձևավորեն ու զարգացնեն աշակերտների դիրքորոշումն ու արժեքային համակարգը: Թեմայի ուսումնասիրման ավարտին հետաքրքիր կլինի Բոնոյի գլխարկների կիրառումը, որոնք կնպաստեն թեմայի վերաբերյալ արդեն յուրացրած կարողունակությունների վերջնական ամբողջացումը՝ նյութը տարբեր կողմերից քննելով:

Էպոսը ամեն հայի պետք է ուղեկցի նրա կյանքի բոլոր տարիքներում, որովհետև էպոսի ասելիքը ամեն մի ժողովրդի հավաքական մտածողության դարավոր կենսավորձի հիման վրա է առաջացել և ասվել է դարերի համար. այն ուղեցույց է

¹ Լ.Շանթ, Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ.5, Երևան, 2012, էջ 112,

Այս ճշմարտությունը գիտակցել է հենց էպոսի առաջին գրառողը՝ Գարեգին Սրվանձտյանցը, որի կատարածը հիմք դարձավ հայ էպոսագիտության զարգացման և նրա մշակումներին համար:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագիրն անցնում են IX և X դասարանում: Սա փաստորեն մեր ազգային էպոսի հետ ծանոթանալու հիմնական յուրացման առաջին ու կարևոր քայլն է, որը ներկայացնում է հայ էպոսագիտության սկզբնավորումը, նրա անցած ճանապարհը, զանազան պատումների գրառումները և դրանց հիման վրա ակադեմիկոս Օրբելու խմբագրությամբ 1939 թվականին համահավաք բնագրի ստեղծումն ու հրատարակումը: Բնականաբար խոսք է ասվում էպոսի պատմական հիմքի, գաղափարական հարստության, կերպարների համակարգի, բառապաշարի շերտերի ու արվեստի մասին:

IX դասարանի հասուն ու զարգացած աշակերտին մատուցվում է առավել գիտական մեկնաբանություններ, որոնց միջոցով վերջինս ծանոթանում է միջնադարյան մտածողությանը խիստ հատուկ խորհրդանիշներին, հասկանում հրաշապատում հեքիաթների ու էպոսի աղերսները: Բացատրվում են դների, վիշապների խորհրդանիշները: Այստեղ կարևոր է գտնել կապը արվեստի տարբեր ճյուղերի միջև, մասնավորապես՝ քանդակագործության: Խոսքը վերաբերում է հանճարեղ քանդակագործ Երվանդ Քոչարի կերտած Սասունցի Դավթի արձանին, որը փառահեղորեն կանգնած է Երևանի կայարանամերձ հրապարակում: Այն կանգնեցվել է 1959 թվականին ու համարվում է Երևանի տեսարժան վայրերից: Այս մասին տեղեկությունները կարող են մանրամասնել հենց շակերտները՝ ուսուցչի ճշգրիտ ուղորդմամբ: Երվանդ Քոչարի մեջ Սասունցի Դավթի նկատմամբ մեծ հետաքրքրությունն արթնացրել է Ավետիք Իսահակյանը Փարիզում: Այդ մասին վկայում է Վարպետի որդին՝ Վիգեն Իսահակյանն իր հուշերում. «Երվանդը հիշեց հորս Փարիզում սոված խորհուրդը.

«Կարդա «Սասունցի Դավիթը» և միգուցե դու նրա մոտիվներով նոր գործեր արարես», և նոր թափ առած, ոգևորված անցավ գործի: Երբեմնի գորեղ փարիզյան 1930-32թթ.

«մուսան» վերադառնում էր քանդակագործին»² Տեղին է նշել. «Սասունցի Դավիթ» էպոսի հորեյանական հրատարակության նկարագարողումը ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին հանձնարարում է Երվանդ Քոչարին: Նպատակահարմար կլինի, որ Երևանում աշխատող ուսուցիչները իրենց IX և X դասարաններում սովորող աշակերտներին ցուցադրեն Սասունցի Դավթի արձանը, նրանց հետ այցելեն Երվանդ Քոչարի թանգարանը, որտեղ ցուցադրված են էպոսի նկարագարդման բնօրինակները: Իսկ այդ հնարավորությունից հեռու բնակվող ուսուցիչներին ու աշակերտներին օգնության կհասնի համացանցը: Էպոսը կբացատրվի նաև արվեստի լեզվով, տեսողական առավել կամրապնդի գիտելիքը, կհարստացնի աշակերտի հոգևոր աշխարհը:

¹Տե՛ս Դավիթ Գասպարյան, Գրականություն, 9-րդ դասարան, Երևան, 1913, էջ 69-115,

² Իսահակյան Վ., Փարիզ, Քոչար, Անցած օրեր..., Երևան, 2006, էջ 241,

Հայ ժողովրդական բանահյուսության հյուսվածքներում ակնհայտ են մարդու վաղնջական մտածողության այնպիսի դրսևորումներ, որոնք իրական կյանքի օրինաչափությունները խախտում են, և անհնարինը դարձնում են հնարավոր: «Սասունցի Դավիթ» էպոսում էլ

խախտված են ժամանակի ու տարածության սովորական դրսևորումը;

Քուռկիկ Ջալալին նորածին Դավթին ակնթարթային արագությամբ Սասունից հասցնում է Սսրը, ուր մանուկ Դավիթը մեծանում է արագությամբ: Կամ՝ իր աղջկա ձեռքով նետահարված Դավիթն այնպիսի ձայն է արձակում, որ բազում մղոններ հեռու լսում է Ձենով Օհանը: Չափազանցության այս և այլ օրինակներ կարող են աշակերտները առանձնացնել տեքստից անհատական կամ խմբային աշխատանքներով, վերլուծել դրանք տարբեր մեթոդներով, ասենք՝ «Գիտելիքների բուրգ» մեթոդով, իրենք ևս կազմեն չափազանցությունների օրինակներ կամ դրանք պարզապես փնտրեն իրենց ծանոթ իրավիճակներում:

Էպոսի մի քանի հերոսներ կենդանի են բոլոր ճյուղերում և գործուն մասնակցություն ունեն չորս գլխավոր հերոսների կյանքում: Դրանցից է Քեռի Թորոսը, ով գործում է բոլոր ճյուղերում և վախճանվում է էպոսի վերջում՝ «Վերջերգից» առաջ.

Քեռի Թորոս կսկծուց մեռավ, Որ

իմացավ Մհերի փակվել¹:

Շատ կարևոր է աշակերտին բացատրել, թե «Սասունցի Դավիթ» էպոսում կան բազմաթիվ հնագույն հավատալիքների և հին հասարակարգերի հետքեր: Ինչպես Հովսեփ Օրբելին է նկատել՝ էպոսը պահպանել է մայրիշխանության որոշակի հետքեր:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի կրոնական հիմնական ուղղվածությունը կապվում է քրիստոնեության հետ: Սասնա բոլոր դյուցազուններն իրենց թևի վրա ունեն խաչ պատերազմին, որը նրանց թևին իջնում է Աստծու հրամանով ու ամեն անգամ օգնում է Սասնա դյուցազուններին՝ նրանց արդարացի կռվում: Կարելի է առանձին խմբերի հանձնարարել գործնական ուսումնասիրություն «Խորհրդանիշները էպոսում >>՝ առանձնացնելով ջրի, խաչի, թվերի խորհրդաբանությունը: Գտած օրինակները դիագրամով կամ աղյուսակով կփորձեն համեմատել քսանմեկերորդ դարի հայի խորհրդանշային համակարգի հետ:

Շատ կարևոր է աշակերտին բացատրել, թե «Սասունցի Դավիթ» էպոսում կան բազմաթիվ հնագույն հավատալիքների և հին հասարակարգերի հետքեր: Ինչպես Հովսեփ Օրբելին է նկատել՝ էպոսը պահպանել է մայրիշխանության որոշակի հետքեր:

¹«Սասունցի Դավիթ», Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 318:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի կրոնական հիմնական ուղղվածությունը կապվում է քրիստոնեության հետ: Սասնա բոլոր դյուցազուններն իրենց թևի վրա ունեն խաչ պատերազմին, որը նրանց թևին իջնում է Աստծու հրամանով ու ամեն անգամ օգնում է Սասնա դյուցազուններին՝ նրանց արդարացի կռվում: Կարելի է առանձին խմբերի հանձնարարել գործնական ուսումնասիրություն «<Խորհրդանիշները էպոսում >>՝ առանձնացնելով ջրի, խաչի, թվերի խորհրդաբանությունը: Գտած օրինակները դիագրամով կամ աղյուսակով կփորձեն համեմատել քսանմեկերորդ դարի հայի խորհրդանշային համակարգի հետ:

Անչափ նպատակային է Հովհաննես Թումանյանի «Սասունցի Դավիթ» պոեմի զուգորդումը էպոսի ուսումնասիրման հետ: Մանկավարժական և գրականագիտական առումով համահավաք բնագրի կթումանյանական մշակման հատվածների համադրումը խիստ նպատակային են: Հովհաննես Թումանյանը շատ մեծ տեղ էր հատկացնում գրականությանը ապագա քաղաքացի դաստիարակելու գործում: Նրա «Դպրոց և գրականություն» հոդվածում կարդում ենք. «Դպրոցը գրականության հիմքն է, գրականությունը դպրոցի բովանդակությունը, երկուսը միացած են պայծառ ու լուսավոր ուժով, որով հզոր ու անխորտակելի են դառնում ժողովուրդները ու մտնում են կուլտուրական ազգերի եղբայրության մեջ»²:

² Հովհ. Թումանյան, ԵԼԺ, հ. 7, Երևան, 1995, էջ 51,

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ուսուցչի համար կարևոր է իր պրակտիկ գործունեության վերլուծության, կատարելագործման, ինքնագարգացման, շարունակական կրթության համար գիտամանկավարժական տեսական գիտելիքներից օգտվելու կարողությունը:
2. Մեփական գիտելիքների հարստացումը, կարողությունների և հմտությունների զարգացումը , մանկավարժական մեթոդաբանության մեջ ձևավորված նորին հիփետնելը, բացառիկ դեր ունեն սովորողների մեջ արժեքային համակարգի ձևավորման ժամանակ:
3. Նպատակադրած վերջնարդյունքին հասնելու համար անհրաժեշտ է ցուցաբերել ստեղծագործական ու կառուցողական մոտեցում
4. Բարոյական զարգացման հիմքը երեխաների մեջ հումանիստական հարաբերությունների ու փոխհարաբերությունների ձևավորումն է:
5. Դպրոցականների մեջ արժեքային համակարգի ձևավորումը տեղի է ունենում բոլոր առարկաների դասավանդման ընթացքում, առավելապես՝ Գրականության:
6. Միայն այն դեպքում կարելի է արդյունավետ և նպատակասլաց դեկավարել սովորողների զարգացումը, երբ տարվող աշխատանքները կառուցված են նրանց տարիքային առանձնահատկությունների, իմացության և դրանց հաշվառման հիման վրա:

Գ. Սրվանձտյանց, Երկեր, հ. 1, Երևան, 1978

Իսահակյան Ավ., Երկերի ժողովածու, հ. 2, Երևան, 1974,

Ղևոնդ, Պատմություն, Թարգմանությունը, ներածությունը և ծանոթագրությունները
Արամ Տեր-Ղևոնդյանի, Երևան, 1982,

Թումանյան Հովհ., ԵԼԺ, հ. 7, Երևան, 1995,

Շանթ Լ., Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ.5, Երևան, 2012, էջ 112

«Սասունցի Դավիթ», Հայկական ժողովրդական էպոս,
Դավիթ Գասպարյան, Գրականություն, 9-րդ դասարան, Երևան, 2013
Հ. Օրբելի, Հայկական հերոսական էպոսը, Երևան, 1961